

Το

μοναστηριακό συγκρότημα της Νέας Μονής, το επιφανέστερο μνημείο των Βυζαντινών χρόνων στη Χίο, ιδρύθηκε στα μέσα του 11ου αι. με αυτοκρατορική χορηγία. Η Ζωή και η Θεοδώρα, κόρες του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Η΄ και ανιψιές του Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου, καθώς και ο αυτοκράτωρ Κων/νος Θ΄ ο Μονομάχος, τρίτος σύζυγος της Ζωής, στάθηκαν οι χορηγοί για την κατασκευή του μνημείου.

Η ίδρυση της μονής συνδέεται με μοναστική παράδοση, σύμφωνα με την οποία στη θέση όπου κτίσθηκε το Καθολικό είχε βρεθεί από τρεις Χιώτες ασκητές θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, κρεμασμένη σε κλάδο μυρσίνης. Οι ασκητές, Νικήτας, Ιωάννης και Ιωσήφ, προφήτευσαν ότι ο εξόριστος τότε στη Λέσβο Κων/νος Μονομάχος θα ανέβαινε στον αυτοκρατορικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης και σε αντάλλαγμα της προφητείας τους απέσπασαν από τον μελλοντικό αυτοκράτορα την υπόσχεση πλουσιοπάροχης δωρεάς για την ανέγερση ναού στη θέση της μυρσίνης. Μετά την ανάρρηση του Μονομάχου στο θρόνο, η υπόσχεσή του πραγματοποιήθηκε και τότε ανοικοδομήθηκε το Καθολικό και στη

συνέχεια διακοσμήθηκε με ψηφιδωτά. Το 1049 έγιναν τα εγκαίνια του ναού και οι εργασίες ολοκληρώθηκαν μετά το θάνατο του Μονομάχου το 1055, επί της βασιλείας της Θεοδώρας (1055-1056).

Ο Μονομάχος προίκισε το μοναστήρι με ειδικές προσόδους, κτήματα, με το δικαίωμα να έχει πλοίο και το ευνόησε με φορολογικές απαλλαγές και με την καθιέρωση του δικαιώματος να είναι αυτοδέσμευτο και αυτεξούσιο. Τα προνόμια αυτά επικυρώθηκαν και πολλαπλασιάστηκαν από τους επόμενους αυτοκράτορες, με αποτέλεσμα η Νέα Μονή να είναι ένα από τα πιο ονομαστά και πλούσια μοναστήρια του Αιγαίου μέχρι τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, οπότε και άρχισε η παρακμή του.

Κατά το διάστημα των 1000 σχεδόν χρόνων της ύπαρξής της, η μονή δοκιμάστηκε πολλές φορές από τις καταστροφές. Οι χειρότερες όλων συνέβησαν τον 19ο αιώνα, πρώτα το 1822 με την πυρπόληση και τη λεηλασία της μονής από τους Οθωμανούς και στη συνέχεια το 1881, όταν δυνατός σεισμός κατέστρεψε κτήρια του συγκροτήματος.

Στο μοναστηριακό συγκρότημα που τειχίζεται με υψηλό περίβολο και προστατεύεται από αμυντικό πύργο στη ΒΔ γωνία, ακολουθείται η τυπική διάταξη των κτηρίων στα μοναστήρια των βυζαντινών χρόνων: στο μέσο, ελεύθερο από όλες τις πλευρές στέκει το Καθολικό, η κύρια δηλαδή εκκλησία της μονής, ενώ σε μικρή απόσταση από αυτό βρίσκεται η Τράπεζα, ο χώρος κοινής εστίασης των μοναχών στο κοινοβιακό σύστημα. Ο υπόλοιπος χώρος καταλαμβάνεται από άλλα κοινόχρηστα κτήρια και κυρίως από πτέρυγες κελιών, που χρονολογούνται στον 17ο, 18ο και 19ο αιώνα.

Από το αρχικό συγκρότημα του 11ου αιώνα, διατηρούνται σήμερα το Καθολικό, η κινστέρνα (δεξαμενή), ο πύργος, τμήμα της Τράπεζας και ο ναός του Αγίου Λουκά στο κοιμητήριο της μονής, εκτός του τείχους.

Το Καθολικό, το σπουδαιότερο κτήριο κάθε μοναστηριού, είναι αφιερωμένο στην Παναγία και εορτάζει στις 23 Αυγούστου. Αποτελείται από τον κυρίως ναό, τον εσωνάρθηκα και τον εξωνάρθηκα, κτίσματα του 11ου αιώνα, το διμερές πρόσκτισμα προς Δ -που μέχρι πρόσφατα εθεωρείτο έργο της Τουρκοκρατίας ενώ είναι κι αυτό κατασκευή του 11ου αι.- και το νέο κωδωνοστάσιο του 1900, που αντικατέστησε παλαιότερο του 16ου αι. (του 1512). Ο κυρίως ναός ανήκει στον οκταγωνικό αρχιτεκτονικό τύπο, το λεγόμενο <<νησιώτικο>>. Η μορφή που εμφανίζει σήμερα διαφέρει κατά πολύ από την αρχική του 11ου αι., εξαιτίας της

πυρπόλησης του 1822 και του καταστροφικού σεισμού του 1881 που προκάλεσε την κατάρρευση μέρους του κτηρίου, την επισκευή του υπό νέα μορφή και την κατασκευή νέου τρούλου. Στον κυρίως ναό και στον εσωνάρθηκα διατηρείται μικρό μέρος της ορθομαρμάρωσης που κάλυπτε τα κατακόρυφα μέρη των τοίχων και σχεδόν στο σύνολό του ο ψηφιδωτός διάκοσμος του 11ου αι., με εξαίρεση τον τρούλο και την ανατολική κόγχη.

Η Τράπεζα είναι επίμηκες κτήριο που καλύπτεται από ελαφρά οξυκόρυφη καμάρα. Στα ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική αψίδα με τρίλοβο παράθυρο. Η αψίδα αυτή είναι και το μόνο σχεδόν τμήμα του αρχικού κτηρίου του 11ου αι. που έχει σωθεί. Η σημερινή μορφή του υπόλοιπου κτηρίου οφείλεται σε πολλές κατά καιρούς επεμβάσεις και μετασκευές. Στο εσωτερικό διατηρείται το αυθεντικό τραπέζι του 11ου αι. μήκους 15,70 μ., η επιφάνεια του οποίου κοσμεύεται από μαρμαροθέτημα με κρούστες μαρμάρων, ομοίων με αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στα δάπεδα και στην ορθομαρμάρωση του Καθολικού.

Η κινστέρνα, η δεξαμενή νερού, κατασκευάσθηκε με την ίδρυση της μονής στα ΒΔ του καθολικού. Είναι ημιυπόσκαφο κτήριο ορθογωνίου σχήματος. Στο εσωτερικό, οκτώ μαρμαρίνοι κίονες, ανά τέσσερις σε δυο σειρές, στηρίζουν δεκαπέντε ημισφαιρικούς θολίσκους. Από τη μικρή θύρα που υπάρχει στην ανατολική όψη μπορεί μόνο να δει ο επισκέπτης το υποβλητικό εσωτερικό της κινστέρννας.

Ο πύργος, ύστατο καταφύγιο των μοναχών σε περίπτωση επιδρομής και βιβλιοθήκη της μονής για κάποια χρονική περίοδο, σήμερα είναι ερειπωμένος. Αρχικά ήταν τριώροφο κτήριο ενώ σήμερα σώζει μόνο το ισόγειο και τον πρώτο όροφο.

Οι πτέρυγες των κελιών, που μαρτυρούν για το πολυάνθρωπο της Νέας Μονής άλλοτε, διατηρούνται σήμερα σε κακή κατάσταση. Ερειπωμένη είναι αυτή της νότιας πλευράς, ενώ ανασκαφικές εργασίες που εκτελούνται από την Εφορεία αποκάλυψαν τα ερείπια και της ανατολικής πτέρυγας.

Η Νέα Μονή, λόγω της εξαιρετικής της σημασίας από την άποψη της Ιστορίας της Τέχνης και της Αρχιτεκτονικής, ανήκει στα μνημεία που έχουν χαρακτηριστεί ως Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς και προστατεύονται από την UNESCO.

Τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής Χίου αποτελούν ένα από τα τρία κορυφαία σύνολα ψηφιδωτών στον ελλαδικό χώρο κατά τον Μεσαίωνα. Τα άλλα δύο είναι τα ψηφιδωτά της Μονής του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία και της Μονής Δαφνίου στην Αττική (Δαφνί). Παρότι χρονικά τοποθετούνται ανάμεσά τους, στα μέσα του 11ου αι., τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής ξεχωρίζουν ως δείγματα της τέχνης της Βασιλεύουσας, σε αντίθεση με τις άλλες περιπτώσεις, όπου έχουμε δείγματα των «επαρχιακών σχολών» της Αυτοκρατορίας. Οι καλλιτέχνες που δούλεψαν εδώ ήταν Κωνσταντινουπολίτες, που ήλθαν κατευθείαν από την Πόλη και μαζί τους μετέφεραν την τεχνοτροπία τους, παρόμοια με αυτή που διακοσμούσε τα αυτοκρατορικά ανάκτορα και έχει πια χαθεί.

Τα ψηφιδωτά του τρούλου στον κυρίως ναό δεν σώζονται, θα πρέπει όμως να απεικόνιζαν, σύμφωνα με το εικονογραφικό πρόγραμμα του σταυροειδούς ναού με τρούλο, τον Παντοκράτορα περιβεβλημένο από τις αγγελικές δυνάμεις. Λίγο χαμηλότερα, στα σφαιρικά τρίγωνα κάτω από τον τρούλο, σώζονται παραστάσεις

των Χερουβείμ και των Σεραφείμ καθώς και δύο από τους τέσσερεις Ευαγγελιστές, ο Ιωάννης (με φθορές) και ο Μάρκος. Πάνω από το Ιερό Βήμα, η Πλατυτέρα σώζεται ακέφαλη.

Αμέσως χαμηλότερα, στις κόγχες του οκταγώνου, σώζονται σκηνές από το Δωδεκάορτο, το οποίο συνεχίζεται και στον νάρθηκα. Η καλύτερα σωζόμενη παράσταση είναι η Βάπτιση, η οποία, μαζί με τη Σταύρωση και την Ανάσταση αποτελεί το αριστουργηματικότερο ίσως τρίπτυχο. Υπάρχουν επίσης η Μεταμόρφωση και η Αποκαθήλωση.

Στον τρουλίσκο του νάρθηκα υπήρχε η Παρθένος ως δεομένη μάνα, ψηφιδωτό που δεν σώζεται. Γύρω της τη «φρουρούν» ολόσωμα ψηφιδωτά των «στρατιωτικών αγίων» μέσα σε ασίδες (Ευγένιος, Αυξέντιος, Ευστράτιος, Σέργιος, Θεόδωρος ο Στρατηλάτης, Βάκχος, Ορέστης, Μαρδάριος). Στις καμάρες του νάρθηκα υπήρχαν έξι χριστολογικές συνθέσεις: η Ανάσταση του Λαζάρου, ο Νιπτήρας (σε δύο μέρη με αναλυτικές επιγραφές), η Προδοσία του Ιούδα (επίσης με αναλυτικές ψηφιδωτές επιγραφές), η Ανάληψη και οι κατεστραμμένες σήμερα Βαΐοφόρος και Πεντηκοστή.

Στα ψηφιδωτά της Νέας Μονής Χίου αντανακλώνται περισσότερα από ένα τεχνοτροπικά ρεύματα της βυζαντινής τέχνης του τέλους της δυναστείας των Μακεδόνων. Χαρακτηριστικές της κλασικιστικής τάσης που εμπνέεται από τα αισθητικά ιδεώδη της ελληνικής και ρωμαϊκής Αρχαιότητας είναι μορφές με πλαστικότητα στην απόδοση του σώματος, διάκριση σταθερού και άνετου σκέλους στην όρθια στάση, ενδυμασία που αφήνει να διαφανούν οι σωματικοί όγκοι, πλούσια κόμη και μεγάλο εύρος στην ποικιλία των χρωμάτων και τη διαβάθμιση των χρωματικών τόνων. Τέτοιες μορφές, όπως ο προφήτης Ησαΐας στον νάρθηκα, παραπέμπουν σε αρχαία αγαλματικά πρότυπα φιλοσόφων. Χαρακτηριστικές της αντικλασικής, «δυναμικής» τάσης που θα κυριαρχήσει τον επόμενο αιώνα είναι μορφές αφαιρετικές και επίπεδες, με πλούτο γραμμικών στοιχείων, έντονες σκιάσεις και δυναμικές κινήσεις (π.χ. ο Ιωάννης από τη Σταύρωση ή ο Χριστός από την Ανάσταση). Την ίδια τάση εξαύλωσης και πνευματικότητας υπηρετεί και η λιτότητα στην απόδοση του βάθους, το οποίο καλύπτει συχνά μια ομοιογενής χρυσή επιφάνεια μεταφέροντας τη δράση σε ένα απόκοσμο περιβάλλον πλημμυρισμένο από το θείο φως.

Αξιοσημείωτη είναι τέλος η προσοχή που δόθηκε από τους δημιουργούς ώστε τα ψηφιδωτά του κυρίως ναού, τοποθετημένα ψηλότερα από τον θεατή, να δείχνουν τις σωστές αναλογίες όταν παρατηρούνται από τα κάτω. Όσες παραστάσεις καλύπτουν καμπύλες επιφάνειες έχουν ελαφρώς «συμπιεσμένο» το κεντρικό ή άλλο μέρος ώστε να φαίνονται με τις σωστές αναλογίες στον θεατή, καθώς και άλλες διορθώσεις, που θεωρητικά θα απαιτούσαν γνώσεις Προβολικής Γεωμετρίας.

Πηγή: vizantinonistorika.blogspot.gr